

TANULMÁNY

A konszenzuális adásvétel eladójának custodia-felelőssége a klasszikus római jogban*

Siklósi Iván PhD-adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)

A klasszikus római jogi *custodia*-felelősség egyébként is meglehetősen összetett problémakörének talán legbonyolultabb kérdései éppen a konszenzuális adásvételi szerződés eladójának első látásra egyszerűnek tűnő *custodia*-felelőssége kapcsán vetődnek fel. Feltéve, hogy az eladó egyben a dolog tulajdonosa is, az adásvétel esetén magát a tulajdonost terheli *custodia*-felelősség, és ilyen értelemben az eladó *custodia*-felelőssége a *custodia*-felelősség összes további esetével szembeállítható, mert az eladó nem idegen dolgot tart magánál, hanem a sajátját. Ebből fakad pl. az is, hogy az *actio furti* aktív legitimációja az adásvétel körében sokkal problematikusabb, mint a *custodia*-felelősség más eseteiben. Általában is rendkívül vitatott a *custodia*-felelősségnek az ingatlanokra történő kiterjedése, ill. ezen belül az eladónak a még át nem adott ingatlan tekintetében fennálló *custodia*-felelőssége is. Az eladó *custodia*-felelősségének elemzése egy sor olyan forrásszöveg exegézisét teszi szükségessé, amelyek a mai napig erősen vitatottak a téma szerteágazó szakirodalmában.

I.

Alapvetés. A vizsgálódás nehézségei

Mint jól ismert, konszenzuális adásvételi szerződés esetén a klasszikus római jogban – számos forrásszöveg tanúsága szerint – az eladó *custodia*-felelősséggel tartozott, ha a szerződés megkötése után a dolog nála maradt.¹

Már itt előrebocsátjuk, hogy az eladó *custodia*-felelősségével kapcsolatban idézhető forrásanyag akár csak megközelítően teljes körű vizsgálatáról egy tanulmány szükségképpen szűkre szabott kereteire tekintettel kénytelenek vagyunk lemondani. Megjegyezzük továbbá, hogy az eladó *custodia*-felelősségével

összefüggésben természetesen az adásvételi szerződéssel kapcsolatos veszélyviselés² problémaköre is fölvetődik, amely témának olyan gazdag forrásanyaga és szekunder irodalma van, hogy e tekintetben részletesebb fejtegetésre egy tanulmány szűkre szabott keretei között nem lehet vállalkozni. Így most csupán néhány olyan fontos szöveget kívánunk rövid elemzésünk tárgyává tenni, amelyek alapján az eladó *custodia*-felelőssége verifikálható az adásvételi szerződés megkötését követően nála maradt dolog vonatkozásában.

Ez korántsem problémamentes kérdéskör, sőt, megkockáztatjuk, hogy több szempontból is a *custodia*-felelősség egész kérdéskörének talán legbonyolultabb kérdései éppen az eladó *custodia*-felelőssége kapcsán

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ Az eladó *custodia*-felelősségéhez ld. a hazai szakirodalomból máig legészletesebben, a kor interpolációkritikai irodalmának hatása alatt *balafalvi Kis B.*: A „veszély” kérdése az adásvételnél a római jogban I. Custodia-felelősség, Kecskemét 1940. A külföldi szakirodalomból ld. – messzemenően a teljesség igénye nélkül – pl. *Y. Vá. ny.*: Custodia, Annali del Seminario giuridico della Regia Università di Palermo 12 (1929), 140skk.; *M. Kaser*: Die „actio furti” des Verkäufers, SZ 96 (1979), 105skk.; *M. Bauer*: Periculum emptoris. Eine dogmengeschichtliche Untersuchung zur Gefährtragung beim Kauf, Berlin 1998, 59skk.; *M. Pennitz*: Das periculum rei venditae. Ein Beitrag zum „aktionsrechtlichen Denken” im römischen Privatrecht, Wien–Köln–Weimar 2000, 380skk.; *M. Serrano-Vicente*: Custodiam praestare. La prestación de custodia en el derecho romano, Madrid 2006, 263skk. Ujabbban ld. *E. K. Nacata Junior*: A responsabilidade por custodia no direito romano: análise do problema na compra e venda, São Paulo 2012 (doktori értekezés; magához az értekezéshez sajnos nem tudunk hozzáférni, az értekezés főbb tézisei azonban elektronikusán is elérhetők az alábbi honlapról: <http://www.teses.usp.br/teses/disponiveis/2/2131/tde-06062013-143148/pt-br.php>). Ld. még az alábbiakban hivatkozott további szakirodalmat is.

² Ld. e tekintetben pl. (az irodalom részletesebb ismertetésétől eltekintve): *W. Ernst*: Periculum est emptoris, SZ 99 (1982), 216skk.; *Bauer*: i. m.; *Pennitz*: i. m.; *Johab E.*: Borrvétel és kockázat. Jogtudomány és jogélet a Római Birodalomban, Bp. 2011.

vetődnek fel. Az eladó, mint ismert, egészen az átadásig tulajdonosa az eladott dolognak; ebből viszont a *vis maior* veszélyének viselése főszabály szerint nem következik, hiszen, mint ismert, a szerződés perfekté válása után a *vis maior* veszélyét a vevő viseli.³ Az emberről erővel elártható, kisebb balesetekért (pontosabban azok kazuisztikus jelleggel meghatározott bizonyos köréért) viszont az eladó köteles helytállni, akit így a források alapján a klasszikus jog szerint *custodia-felelősség* terhel. Ami tkp. furcsa konstrukciót jelent, hiszen itt – feltéve persze, hogy ha az eladó egyben a dolog tulajdonosa is – *magát a tulajdonost* terheli *custodia-felelősség*, és ilyen értelemben és tekintetben az eladó *custodia-felelőssége a custodia-felelősség* összes további esetével szembeállítható, mert az eladó nem idegen dologt tart magánál, hanem (kivéve, ha nem a saját dolgát adta el) a sajátját. Ebből fakad pl. az is, hogy az *actio furti* aktív legitimációja az adásvétel körében sokkal problematikusabb kérdéskör, mint a *custodia-felelősség* más eseteiben. A *custodia-felelősség* ugyanis (ha az éppen lopás kapcsán merül fel) együtt jár a lopási kereset megindításának jogával, amely viszont a források szerint elsősorban az érdekeltségéből következik. Ebből fakadnak azután olyan, a *custodia-felelősség* más eseteivel ellentétes megoldások, hogy az *actio furti* megindításának joga nem feltétlenül az eladót fogja csupán megilletni, hanem (a posztklasszikus korban, a Paul. 2, 31, 17 tanúsága szerint) olykor a vevőt is, akiknek vonatkozásában az *actio furti* aktív legitimációja nem a *custodia-felelősségből*, hanem a szerződéssel összefüggő nyilvánvaló érdekeltségéből fakad.

Az eladó által megindítható *actio furtina* tehát *kettős alapja* van: egyrészt (általában és alapesetben) a tulajdonosi minőség, másrészt pedig az ő sajátos, dogmatikailag tkp. problematikus *custodia-felelőssége* (hiszen az ebben az esetben nem idegen dologt őrző, ugyanakkor kétségtelenül érdekelte adóst terhel). Ha az eladó mentesül a *custodia-felelősség* alól, akkor ebből elvileg az is következhetne, hogy az *actio furti* a vevőnek kellene megindítania, és vannak is ilyen tartalmú források helyek; más esetekben viszont a jogtudósok mégis csupán az eladónak adják meg az *actio furti* megindításának a jogát, és azt nem terjesztik ki a vevőre.

Rendkívül vitatott a *custodia-felelősségnek* az ingatlanokra történő kiterjedése, ill. ezen belül természetesen az eladónak a még át nem adott ingatlan tekintetében

tében fennálló *custodia-felelőssége* is, amely kérdés-körrel részletesebben is szeretnénk foglalkozni.

Talán már e néhány bevezető gondolat alapján is látható, mennyire összetett kérdések merülnek fel az eladó első látásra magától értetődőnek és egyszerűnek tűnő *custodia-felelősségének* vizsgálata során, amelyek részletesebb kifejtése akár egy önálló monográfiát is igényelhetne; nem véletlen, hogy e témakörnek önálló, kiténő monográfiát szentelt a régebbi magyar szakirodalomban Kiss Barnabás.⁴ Újabbban pedig a brazil szakirodalomban egy olyan PhD-értékezés is született, amely döntően az eladó *custodia-felelősségének* problémáival foglalkozik.⁵

Nézzük meg mármost e vonatkozásban magukat a forrásokat, az alábbiak szerint. *Elsőként* néhány, az eladó *custodia-felelőssége* szempontjából általában releváns fragmentumot kívánunk megvizsgálni (II.). Ezt követően az *ingatlan eladójának custodia-felelősségével* (III.), majd pedig a *bor eladójának custodia-felelősségével* (IV.) foglalkozunk, mint két igen fontos és a szakirodalomban sokat vitatott esetcsoporttal. A területi korlátok miatt csupán hézagos elemzésünket egy, a szakirodalomban sok fejtörést okozó, első sorban a birtoktan és csak másodsorban a *custodia-felelősség* témakörében releváns *Iavolenus-fragmentum* exegézisével zárjuk (V.), végül pedig főbb *könetkezeti-símket* foglaljuk össze röviden (VI.).

II.

Az eladó traditio előtt fennálló custodia-felelősségét általában dokumentáló néhány forrásszöveg (Paul. D. 18, 6, 15, 1; Ulp. D. 47, 2, 14 pr.)

A préklasszikus korból származó, számunkra releváns források közül mindenekelőtt a következő, Paulus által epitomált Alfenus-törvényt idézzük. Az alábbi fragmentum tanúsága szerint, amennyiben a megvásárolt dolog lopás folytán elveszett, miután a dologt átadták, ennek veszélye a vevőé, ha pedig még nem adták át, az eladóé: „*Materia emptia si furto perisset, postquam tradita esset, emptoris esse periculo respondit, si minus, venditoris...*” (Paul. D. 18, 6, 15, 1).⁶ Vagyis a

3 Ezzel kapcsolatban az alábbi nevezetes Paulus-szövegre hivatkozunk: „*Necessario sciendum est, quando perfecta sit emptio: tunc enim sciemus, cuius periculum sit: nam perfecta emptio periculum ad emptorem respiciet. Et si id quod venienti appareat quid quale quantum sit, sit et pretium, et pure veniit, perfecta est emptio: quod si sub conditione res veniit, si quidem defecerit conditio, nulla est emptio...*” (Paul. D. 18, 6, 8 pr.). Paulus ebben a – most csak kivonatolva idézett – fragmentumban azt a kérdést vizsgálja, hogy mikor perfekt az adásvétel, ettől függ ugyanis, hogy mikor száll át a veszély viselése az eladóról a vevőre. Csak mintegy jelzészerűen utalunk arra, hogy tekintélyes romanisták (pl. *Kunkel, Rabel*) a számos kivétel miatt kétségbe vonják a főszabály alkalmazhatóságát. Vö. a hazai szakirodalomból *Jakab E.*: Periculum és degustatio. Kockázattelepítés a klasszikus római jogban, in: Molnár Imre Emlékkönyv, Szeged 2004, 205skk., ill. uő: i. m. (2. jegyzet) 155skk.

4 Kiss: i. m.

5 *Nacata Junior*: i. m.

6 E fragmentumból ld. pl. *J. Paris*: Responsabilité de la « custodia » en droit romain, Paris 1926, 234; *V. Arangio-Ruiz*: Responsabilità contrattuale in diritto romano, Napoli 19332, 157sk.; Kiss: i. m. 120skk.; *Vasky K.*: La responsabilité dans le droit romain à la fin de la République, RIDA 3 (1949), 469sk.; *A. Meno*: L'obligazione di custodire nel diritto romano, Milano 1966, 66sk.; *Molnár I.*: Alfenus Varus iuris consultus, in: Studia in honorem Velimiri Pólay septuagenarii, Szeged 1985, 325sk.; *R. Robaye*: L'obligation de

szereződéskötést követően a még a dolog birtokában lévő eladó a dologért helytállni tartozik – az eladónak már Alfenus korában is konstatalható *custodia*-felelősségével összhangban, noha maga a szöveg a *custodia* terminusát kifejezetten nem tartalmazza. A *periculum* azonban a D. 18, 6, 15, 1 szövegében a lopás veszélyét jelenti, a *custodia*-felelősségre nézetünk szerint minden további nélkül lehet következtetni. A szöveget az interpolációkritikai irodalom sem vitatta eredetiségében.⁷ Nem merül fel olyan kétség, hogy Paulus megváltoztatta volna Alfenus döntésének lényegét, és ezért a szöveg az eladónak már a köztársasági kor végén „bizonyos esetekben”⁸ – lopás esetén feltétlenül – fennálló *custodia*-felelősségét bizonyítja.⁹

A klasszikus korból hivatkozhatunk pl. Ulpianusra: „*Et sane periculum rei ad emptorem pertinet, dummodo custodiam venditor ante traditionem praestet.*” (Ulp. D. 47, 2, 14 pr.) Az e helyütt csak kivonatatosan idézett forrásszöveg alapján, míg a veszély (ti. a *vis maior* veszélye) a vevőt terheli (ha az adásvétel perfekt), *custodiáért* az eladó áll helyt az átadást megelőzően. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy *míg a vis maior veszélyéért a vevő, addig a custodia veszélyéért az eladó tartozik helytállni*. Többek között e forrásszöveg elemzése nyomán állapítja meg Serrano-Vicente, hogy a *custodia*-felelősség ez idő tájt az „adásvétel természetes elemévé” vált.¹⁰

III.

Az ingatlanokon fennálló custodia-felelősség problematikája a cautio damni infecti kérdéskörével kapcsolatos néhány forrásszöveg alapján (Paul. D. 19, 1, 36; Paul. D. 39, 2, 18, 9; Paul. D. 39, 2, 38 pr.)

Ingatlanok tekintetében nagyon vitatott a szakirodalomban a *custodia*-felelősség fennállása vagy fenn nem állása. Nézetünk szerint azonban az alábbi Paulus-fragmentumok alapján különösebb problémák

nélkül lehet arra következtetni, hogy az ingatlan eladójára az ingatlan átadásáig *custodia*-felelősséggel tartozik.

Előjában megjegyezzük – anélkül, hogy magával a *cautio damni infecti*¹¹ kérdéskörével részletesebben, a *custodia*-felelősség témakörén túlmenő jelleggel foglalkoznánk –, hogy, mint jól ismert, az, akinek részéről az épület károkozással fenyegetett, úgy a tulajdonos a fenyegető kár esetére a kárral fenyegetett szomszédnak *cautiót* volt köteles adni. Csupán az olyan károk tekintetében merült fel a *cautio damni infecti*, amelyek az épület hibáira, nem pedig *vis maiorra* voltak visszavezethetők.¹²

Hogyan kapcsolódik mármint a *cautio damni infecti* a *custodia*-felelősség témaköréhez? Olyaténképpen, hogy ingatlan eladása esetén a *custodia*-felelősséggel tartozó eladó *stipulatio* formájában megígérhette a *traditio* előtt a *dologban bekövetkező károk megtérítését; ilyen értelemben a cautio damni infecti*ről történő gondoskodás az eladó *custodia*-kötelezettségének, ill. a *custodia*-kötelezettsége kapcsolatán fennálló *diligentia*-kötelezettségének a része, pontosabban *folymánya az idevágó források szerint*.

Néhány forráshely szerint pedig a vevő is megígérhette magának a *cautio damni infecti*, de csupán a *traditio*t követően beállott károkra nézve. A fenyegető kár esetére ígért biztosíték ugyanis nem csupán azt illeti meg, akinek a dolog a vagyonában (*in bonis*) van, hanem azt is, akit a dolog vonatkozásában a veszély viselése terhel: „*Damni infecti stipulatio competit non tantum ei, cuius in bonis res est, sed etiam cuius periculo res est.*” (Paul. D. 39, 2, 18 pr.). Nem csupán az kérhet tehát *cautio damni infecti* (pontosabban az arra vonatkozó igény nem csupán azt illeti meg), akinek a dolog a vagyonában van (tehát nem csak a civiljogi és a bonitár tulajdonos), hanem az is, akit a veszélyviselés terhel – márpedig a vevő főszabály szerint az adásvételi szerződés megkötésétől (a szerződés perfekciójától) kezdve viseli a *vis maior* veszélyét, így akár ő is kérhet ilyen *cautiót*. Amennyiben tehát az adásvételt

garde. Essai sur la responsabilité contractuelle en droit romain, Bruxelles 1987, passim, pl. 364sk.; R. Cardilli: L'obbligazione di 'praestare' e la responsabilità contrattuale in diritto romano, Milano 1995, 299sk.; Pennitz: i. m. 381sk.; Serrano-Vicente: i. m. 275sk. A nem felelősségi tárgyú újabb római szakirodalomból ld. a szöveghez M. J. Schermaier: Materia. Beiträge zur Frage der Naturphilosophie im klassischen römischen Recht, Wien-Köln-Weimar 1992, 18sk.

⁷ Ld. ehhez Viský: i. m. (6. jegyzet) 469.

⁸ Ld. Viský: i. m. (6. jegyzet) 470.

⁹ Így Aragón-Ruiz: i. m. 158; ezzel egyezően Viský: i. m. (6. jegyzet) 470.

¹⁰ Serrano-Vicente: i. m. 352: „un elemento natural de la compraventa”.

¹¹ A *cautio damni infecti* – itt most részletesebben nem vizsgálható – problémaköréhez a téma gazdag szakirodalmából ld. pl. G. Branca: Danno temuto e danno da cose inanimate nel diritto romano, Padova 1937; G. MacCormack: The cautio damni infecti: buyer and seller, SZ 88 (1971), 300–321; Chr. Salmer-Everinghoff: Zur cautio damni infecti, in: Die Rückkehr eines römisch-rechtlichen Rechtsinstituts in das moderne Zivilrecht, Frankfurt am Main 2009, 15–36; P. E. Zini Haraemour: Cautio damni infecti y la prevención del daño: de sus orígenes romanos a la reforma del Código civil argentino. Proyección en el derecho ambiental, Anales de la Facultad de Ciencias Jurídicas y Sociales 9/42 (2012), 336sk. Szintén – igaz, más szempontból – foglalkozik a *cautio damni infecti* problémakörével Jakab E.: Stipulationes aediliciae, AÜSz 44, 7 (1993), 90sk., a fenyegető kár esetére szóló formulát a Kr. e. I. század közepétől megőrző lex Rubria de Gallia Cisalpina (FIRA I, 19) kapcsán pedig 92sk., ill. 109sk.

¹² Ld. pl. e vonatkozásban Ulp. D. 39, 2, 24, 4: „*Servius quoque putat, si ex aedibus promissoris vento tegulae deiectae damnum vicino dederint, ut eum tenent, si aedificii vitio id acciderit, non si violentia ventorum vel qua alia ratione, quae vim habet dētrām. Labeo et rationem addit, quo, si hoc non admittatur, iniquum erit: quo enim tam firmum aedificium est, ut fluminis aut maris aut tempestatis aut ruinae incendii aut terrae motus vim sustinere possit?*” A részletesebben most elemezni nem kívánt híres jogesetben Ulpianus Serviusra hivatkozik, aki úgy vélte, hogy ha a biztosítékot ígért épületből a szél a cserepeket lesodorta, és ez a szomszédnak kárt okozott, a biztosítékot ígértő csak akkor felel, ha a kár az épület hibájára (*aedificii vitio*), nem pedig a viharos szél ereje vagy más olyan ok miatt következett be, amelynek „isteni ereje” van („*vim habet dētrām*”), vagyis amely emberi erővel nem hátrható el (*vis maior*). Labeo pedig a következőképpen korrigálta Servius döntését (e szempont figyelmen kívül hagyása Ulpianus szerint méltánytalan volna): hol található ugyanis olyan szilárd épület, amely ellen tudna állni akár a folyó, a tenger, a vihar, a tűzvész vagy éppen a földrengés erejének – tehát a *vis maior* körébe sorolható, emberi erővel elhárítható eseményeknek?

megkötöttet, de a telek átadására még nem került sor, a vevő *cautiót* kérhet, ami viszont csupán az átadást követően (*post traditionem*) beállott károk tekintetében jelent számára biztosítékot (az *ante traditionem* beállott károk kérdéskörével alább foglalkozunk). Ezt az alábbi, a *Digesta* 39. könyvének 2., többek között a *De damno infecto* szóló titulusa alatt felvett Paulus-szöveg rögzíti: „*Emptor praedit si ante traditionem stipulatus sit, cautum habebit de eo damno, quod post traditionem factum erit.*” (Paul. D. 39, 2, 18, 7).

Az alábbi szöveg nem tesz említést az eladó *custodia*-felelősségéről, csupán azt rögzíti, hogy a ház eladója a birtok átadása előtt megígértetni köteles a *cautiót*, mivel a dolog vonatkozásában *culpáért* áll helyt: „*Venditorem autem aedium prius, quam possessionem tradat, stipulari oportet, quia huius quoque rei culpam praestat.*” (Paul. D. 39, 2, 18, 8).¹³ Az alábbi, a *custodiát* kifejezeten említő Paulus-szövegek tükrében feltehető, hogy ez a szöveg interpolált, a csupán *culpáért* való felelősség hangsúlyozása miatt. Az alábbi szövegek tükrében ugyanis úgy tűnik, hogy az eladó a még át nem adott dolog tekintetében nem csupán *culpáért*, hanem *custodiáért* is felel, és e kötelezettségéből fakad a *cautio damni infecti* „igénylésének” kötelezettsége. Lehetőséges persze az is – amennyiben az interpolációmentesség vélelmét tartjuk szem előtt, és a *culpára* vonatkozó utalásokat nem tekintjük eleve interpolátnak még akkor sem, ha azok esetleg éppen a *custodia* helyetti szerepelnek az adott szövegben –, hogy már Paulus is a *culpát* említtette; e szöveg alapján viszont mégis inkább a kompilátorok „keze munkája” érhető tetten, mégpedig éppen az alábbi, szintén Paulustól származó szövegek fényében.

A ház eladójának *custodia*-felelősségét állapítja meg Paulus a következő, a *Digesta* 19. könyvének 1., az adásvételtől szülő titulusa alatt elhelyezett fragmentum tanúsága szerint: „*Venditor domus antequam eam tradat, damni infecti stipulationem interponere debet, quia, antequam vacuum possessionem tradat, custodiam et diligentiam praestare debet et pars est custodiae diligentiaeque hanc interponere stipulationem: et ideo si id neglexerit, tenebitur emptori.*” (Paul. D. 19, 1, 36).¹⁴ A szöveg tanúsága szerint a ház eladója, mielőtt átadná azt (a vevőnek), a fenyegető kár esetére *stipulációs* ígéretet köteles venni, mivel, mielőtt a *vacua possessió*t átruházza, *custodiáért* és *diligentiáért* is helytállni tartozik. *E custodia* (a *puszta örizenen túl nézetünk szerint a szigorú őrársi felelősség*) és a *diligentia* (az *örizet* kapcsán az eladótól megkívánt, a *custodia*-kötelezettséget nyomatékostító gondosság) része („*pars custodiae diligentiaeque*”), hogy az eladó ezt a *stipulációt* igényelje. Amennyiben az eladó e kötelessé-

gét „elhanyagolja” (tehát vétkesség terheli a *cautio damni infecti* elmaradásában), felel a vevő irányában.

Paulus tehát egy olyan adásvételtől indul ki, amelynek tárgyát egy olyan ház képezi, amit az eladó még nem adott át a vevő részére.¹⁵ Mármost ilyen esetben az eladó *stipulációt* (*cautio damni infecti*) kellett, hogy vegyen a fenyegető károk esetére. Paulus ezt azzal indokolja, hogy az eladó a birtok átadása előtt – vagyis addig, tegyük hozzá, amíg ő a tulajdonos (tehát nem a birtok átadása után, hiszen a vevő a birtok átruházásával [ha az eladó volt a tulajdonos] a ház tulajdonosa lesz) –, *custodia*-felelősséggel tartozik (a *diligentiára* történő utalás pedig ezt nyomatékossítja), ennek pedig (mind a *custodiának*, mind pedig a *diligentiának*) részét képezi a *damnum infectum* esetére tett *stipulatio* fogantatása. Amennyiben az eladó nem köt ilyen *stipulációt* azzal, akinek részéről a kár veszélye fenyeget, és a *stipulatio* elmaradásában őt vétkesség terheli, felel a vevő irányában.

A *cautio damni infecti*től most részben eltekintve, általában is feltehetjük a kérdést, hogy ez a szöveg a *custodia*-felelősség klasszikus kori példajaként idézhető-e vagy sem.

Nézetünk szerint mindenképpen. Ha a fragmentumból kiragadjuk a számunkra most releváns részt („*Venditor domus antequam eam tradat... custodiam... praestare debet...*”), amit a szöveg egész kontextusától is független, önmagában véve is teljes értékű megállapításnak tartunk, akkor teljesen egyértelműnek tűnik a *custodia*-felelősség fennállása az eladott, de még át nem adott ház tekintetében. A *diligentia* az objektív *custodia*-felelősséget hangsúlyozza, ill. teszi még inkább explicité,¹⁶ legalábbis ha elfogadjuk a *diligentia* szó eredetiségét a szövegben. A *custodia* nem csupán őrzési tevékenységet jelent, hanem egyértelműen az objektív felelősségre utal; a *custodiam praestare* kitétel ezt már önmagában véve is egyértelművé teszi. A *custodia*-kötelezettségből és a *diligentia* tanúsításának ezzel szorosán összefüggő kötelezettségéből fakad a *cautio damni infecti* eladó általi igénylésének kötelezettsége, mielőtt átruházná a ház birtokát a vevő részére; ezzel a vevőt mintegy eleve megóvjaa attól, hogy olyan (értékcsökkent) házat vegyen át, amelyben kár következett volna be. Ha a *cautio* fogantatásának elmaradásában az eladót hanyagság terheli, úgy felel a vevő irányában. Számunkra a szöveg abból a szempontból fontos, hogy abból álláspontunk szerint egyértelműen kiolvasható az eladó *custodia*-felelőssége ingatlanok esetén is, amely egészen addig áll fent, amíg a dolgot át nem adta a vevő részére.

A textus több szempontból is meglehetősen vitatott a szakirodalomban.

13 E fragmentumhoz ld. pl. Paris: i. m. 212skk.; Metro: i. m. 191247; MacCormack: i. m. (11. jegyzet) 302skk.; uő: „Custodia” and „culpa”, SZ 99 (1972), 176; Robaye: i. m. 35956; Pennitz: i. m. 406.

14 I. d. a szöveghez pl. Paris: i. m. 218skk.; Arango-Ruiz: i. m. 161; Kiss: i. m. 109skk.; Metro: i. m. 190sk.247; MacCormack: i. m. (11. jegyzet) 301skk.; uő: i. m. (13. jegyzet) 176; Robaye: i. m. 358; Pennitz: i. m. 405skk.; Serrano-Vicente: i. m. 305sk.

15 Vö. pl. Pennitz: i. m. 406.

16 Így MacCormack: i. m. (13. jegyzet) 176.

Feltűnő mindenekelőtt az eladó gondosságára történő utalás a *custodia*-felelősség mellett, ami természetesen nyomban szemet szűrt a szöveget interpolációkritikai szemszögből elemző szerzőknek.¹⁷ Most eltekintünk az egyébként egymástól különböző tartalmú interpolációkritikai álláspontok részletesebb ismertetésétől. Az egyik lehetséges nézet szerint a *diligenti*ért való helytállásra történő utalás az egyébként alapvetően klasszikus tartalmú szövegben iustinianusi interpoláció eredménye, a *custodia*-kötelezettség immár szubjektív mivoltát hangsúlyozandó.¹⁸ Az ezzel ellentétes álláspont, tehát a szöveg klasszicitása és interpolációktól való mentességének megállapítása is védhető azonban, tekintettel pl. arra is, hogy a *diligenti*ára egyes, ki-mondottan klasszikus szövegek is utalnak (pl. Gai. 1, 200). Pennitz¹⁹ az újabb szakirodalomra általában jellemző megközelítési mód jegyében pl. a fragmentumot egyáltalán nem gyanúsítja interpolációval. Kifejezetten az interpolációkritikai megközelítéssel szemben foglalt állást már McCormack is, aki szerint a *diligentia* szó említése a *custodiam praestare* tartalmát még inkább explicitte teszi.²⁰ Egy másik tanulmányában ugyanakkor McCormack e vonatkozásban kifejezetten az eladó vétkességért fennálló felelősségéről ír.²¹ Hasonló nézetet fogalmazott meg Robaye²² is, egyetértően idézve Paris²³ fejtegetéseit, aki szintén a szöveg eredetiségét hangsúlyozta. Nézetünk szerint elvileg mindkét álláspont elfogadható; elképzelhető, hogy a szövegben két alkalommal is előforduló *diligentia* a kompilátorok beszúrásának eredménye, de is elképzelhető, hogy az már Paulusnál is szerepelt, az eladó *custodia*-kötelezettségét külön is hangsúlyozandó és szub-

jektív szempontból is árnyalandó, az eladótól megkívánható fokozott gondosságot kiemelve.

A szöveg azonban nem csak az abban foglalt, a *diligenti*ára vonatkozó utalás miatt erősen vitatott, hanem azért is, mert abban egy ingatlanról (*domus*) van szó. Egyes tekintélyes szerzők egyenesen tagadják, hogy az ingatlanokon fennállott volna *custodia*-felelősség.²⁴ E nézettel azonban nem tudunk egyetérteni. Kétségtelen, hogy a *custodia*-felelősség elsősorban a lopásra terjedt ki, az ingatlant pedig nem lehet ellopni, azonban a *custodia*-felelősség nem csak a lopásért fennálló felelősséget foglalja magában. *Álláspontunk szerint nem lehet teljes mértékben kizárni a custodia-felelősség köréből az ingatlanokat.* Az ebben a tanulmányban terjedelmi okok miatt nem vizsgált Alf. D. 18, 6, 125 esetében is elvileg megengedhetőnek tartjuk a szövegnek a *custodia*-felelősség témakörében történő tárgyalását és a bérháza kiterjedő *custodia*-felelősséggé történő interpretációt. Az e tanulmányban szintén nem vizsgált Alf. D. 19, 2, 292²⁵ tükrében pedig elképzelhetőnek tartjuk, hogy a „*siveam custodire*” kitétel az egész erdőre kiterjedő objektív *custodia*-felelősség külön szerződési kikötés útján történő felvállalására utal. Álláspontunk szerint az ebben a tanulmányban szintén nem tárgyalt Paul. D. 19, 2, 30, 427 is tárgyalható a *custodia*-felelősség körében – e tényállásban egy villáról van szó, amelynek tekintetében a bérlo szerződési kikötés útján vállalta fel a *custodia*-felelősséget. A magunk részéről tehát úgy véljük, hogy a *custodia*-kötelezettség ingatlanok esetében is fölmerülhetett, így az eladónak az eladott, de át nem adott háza tekintetében is – az eladó vonatkozásában. A forrásokban e vonatkozás-

17 Az interpolációkritikai irodalomban foglalt nézeteket részletesen ismerteti McCormack: i. m. (11. jegyzet) 303s-304s.

18 Így vélekedik pl. Arango-Ruiz: i. m. 161.

19 Pennitz: i. m. 405s-406s.

20 Ld. McCormack: i. m. (14. jegyzet) 176.

21 McCormack: i. m. (11. jegyzet) 302.

22 Robaye: i. m. 358.

23 Paris: i. m. 219s-220s.

24 Így pl. C. A. Cannata: Ricerche sulla responsabilità contrattuale nel diritto romano, Milano 1966, 119s-120s.; R. Knütel: Die Haftung für Hilfspersonen im römischen Recht, SZ 100 (1983), 348; Mohr: I.: A római magánjog felelősségi rendje, Szeged 1994, 150; A. Guzmán Bravo: La responsabilidad objetiva por custodia en el derecho romano y en el derecho moderno, con una referencia especial a la regla periculum est emptoris, Revista Chilena de Derecho 24 (1997), 181.

25 „Si vendita insula combusta esset, cum incendium sine culpa fieri non possit, quid iuris sit? Respondit, quia sine parvis familiis culpa fieri potest neque, si servorum negligentia factum esset, continuo dominus in culpa erit, quam ob rem si venditor eam diligentiam adhibuerit in insula custodienda, quam debent homines frugi et diligenter praestare, si quid accidisset, nihil ad eum pertinere.” E szöveg mélyreható és sokoldalú interpretációjához ld. a hazai szakirodalomból Földi A.: A másért való felelősség a római jogban, jogelméleti és összehasonlító polgári jogi kitekintéssel, Bp. 2004, 261s-262s., ill. az ott bővebben hivatkozott szakirodalom is. A textushoz ld. még pl. Kiss: i. m. 78s-79s.; Visky: i. m. (6. jegyzet) 466s-467s.; McCormack: i. m. (13. jegyzet) 185; Knütel: i. m. 348s-349s.; Robaye: i. m. 371s-372s.; Cardilli: i. m. 291-295; Pennitz: i. m. 404s-405s.; Serrano-Venue: i. m. 267s-268s.; R. Fertia: La responsabilità per fatto di ausiliari nel diritto romano, Padova 2008, 58s-59s.

26 „In lege locationis scriptum erit: 'Redemptor siveam ne caedat neve cingit neve deurito neve quem cingere caedere urere sinio'. Quarebatur, utrum redemptor, si quem quid eorum rerum facere vidisset, prohibere deberet an etiam ita siveam custodire, ne quis id facere possit. Respondit verbum sinio utrumque habere significationem, sed locatorem potius id videri voluisse, ut redemptor non solum, si quem casu vidisset siveam caedere, prohiberet, sed ut curaret et daret operam, ne quis caederet.” Ehhez a sokféle értelmezési lehetőséget kínáló szöveghez ld. pl. Paris: i. m. 168s-169s.; Visky: i. m. (6. jegyzet) 471s-472s.; Metro: i. m. 175s-176s.; McCormack: i. m. (13. jegyzet) 194s-195s.; Robaye: i. m. 410s-411s.; Cardilli: i. m. 178. A locatio conductio monografikus irodalmából ld. a textushoz Th. Mayer-Maly: Locatio conductio, Wien-München 1956, 108. „Colonus villam hac lege acceperat, ut in incorruptam redderet praeter vim et vetustatem: coloni servus villam incendit non fortuito casu. Non videri eam vim exceptam respondit nec id pactum esse, ut, si aliquis domesticus eam incendisset, ne praestaret...” E fragmentumhoz ld. a hazai szakirodalomból Földi: i. m. 276s-277s. részletes elemzését, számos szakirodalmi hivatkozással. A hazai szakirodalomból ld. még a fragmentumot kivonatolva (a szerződési kikötésre tekintettel) idézve és röviden elemzve Pozsonyi N.: Zálogpraxis az ókori Rómában, PhD-értekezés, Szeged 2012 [= <http://doktori.bibl.u-szeged.hu/16411/>] Pozsonyi Norbert: Értekezés a római magánjog felelősségi köréről, Bp. 2004, 261s-262s., ill. az ott bővebben hivatkozott szakirodalom is. A textushoz ld. még pl. Kiss: i. m. 78s-79s.; Visky: i. m. (6. jegyzet) 466s-467s.; McCormack: i. m. (13. jegyzet) 185; Knütel: i. m. 348s-349s.; Robaye: i. m. 371s-372s.; Cardilli: i. m. 291-295; Pennitz: i. m. 404s-405s.; Serrano-Venue: i. m. 267s-268s.; R. Fertia: La responsabilità per fatto di ausiliari nel diritto romano, Padova 2008, 58s-59s.

27 „Diligentiam praestare”. Ricerche sull'emersione del colposo delle 'obligationes', Napoli 1991, 257-261.

ban szereplő *custodia*-kitételek így nem pusztán az őrzésre mint tevékenységre, hanem a *custodia*-felelősségre is vonatkoznak. A Paul. D. 19, 1, 36 szövegében ráadásul kifejezetten a „*custodiam praestare*” terminusa szerepel, amely a forrásokban a *custodia*-felelősséget hivatott kifejezni, a tényleges őrzésen túlmenően, pontosabban azzal is összefüggésben, ill. annak (is) következményeként. Az már nézőpont kérdése, hogy a *diligentia* kitételt miképpen értelmezzük a Paul. D. 19, 1, 36 esetében: a *custodia*-felelősség nyomatékositásának már klasszikus kori jeleként, vagy pedig interpoláltként tartjuk. Mindkét álláspont mellett lehetséges érvelni. Amellett azonban nem lehet elmenni, hogy e fragmentum a „*custodiam praestare*” terminusát is tartalmazza, ami a *custodia*-felelősségre utal, és ebből a szempontból nem jelent problémát, hogy jelen esetben ingatlan eladásáról van szó.

Szintén az ingatlan adásvételével kapcsolatban merül fel a *custodia*-felelősség a következő két, megint csak Paulustól származó fragmentum kapcsán. E szövegek is a *Digesta* 39. könyvének 2., többek között a *De damno infecto* szóló titulusa alatt szerepelnek.

Az e vonatkozásban alább elemezni kívánt két fragmentum közül az első a terjedelmesebb. E fragmentum – amellett, hogy rögzíti, miszerint a vevő által vett *stipulatio*s ígéret (*cautio damni infecti*) csak az ingatlan átadását követő időszakban beállított károokra vonatkozóan érvényes, a vevő által igényelt *cautio*t ugyanis az átadást megelőzően Paulus elutasítja²⁸ – az eladó telek átadásáig fennálló *custodia*-felelősségének egyértelmű bizonyítéka: „*Sed quid fiet, si venditor sine culpa stipulari non potuerit ut ob hoc emptor stipulatus fuerit? Nonne damnum patitur? An hoc damnum in aliena re acciderit, revolentur autem ad emptorem, quia actionem ex emptio non habet? Sed nihil in hac causa proficiit stipulatio, nisi in id, quod post traditionem accidit, quia, dum venditoris custodia est, is stipulari debet omnemque diligentiam emptori praestare: et quod alia actione quaeri potest, id in stipulationem damni infecti omnino non deductur.*” (Paul. D. 39, 2, 18, 9).²⁹ A fentebb idézett D. 39, 2, 18, 8 alatt felvett szövegben, mint láttuk, Paulus azt rögzíti, hogy a ház eladója a birtok átadása előtt köteles a fenyegető károk vonatkozásában *stipulatio*s ígéretet venni, mivel a dolog vonatkozásában *culpa*ért áll helyt. A szöveg most idézett folytatásában viszont a kései klasszikus jogtudós a következő kérdést teszi fel: mit kell tenni, ha az eladó neki nem felróhatóan (vétkessége nélkül) nem volt képes *stipulatio*s ígéretet venni, és ebből kifolyólag a vevő kötött *stipulatio*t (azzal, akinek részéről a kár fenyeget)? A vevőnek kell viselnie a kárt? Netán, ha a kár egy idegen dologban következne be, a vevőre át-

száll a kár viselése, mivel a vétel alapján nincsen keresete? Paulus szerint egy ilyen *stipulatio* semmit sem használ, hacsak a kár nem az átadást követően következik be, mivel, amíg a ház az eladó őrizzetében van, ő köteles *stipulatio*t kötni és minden *diligentia*ért helytállni a vevő irányában. És azt, hogy a vevő indíthat-e egy másik keresetet, a fenyegető kár esetére ígért *stipulatio*ból egyáltalán nem lehet levezetni.

Korántsem egyszerű szöveg, annak alapján számos kérdés fölvetődik. Könnyű dolgunk lenne, ha az egész kontextusból a számunkra releváns szövegrészt – az eladó *custodia*-felelősségére történő utalást – kiragadnánk, és azt röviden kommentálnánk. Nem spórolhatjuk meg azonban az egész szöveg értelmezését.

Az eladó által az adásvételi szerződés megkötése után, de még a dolog átadása előtt az átadás előtti időre nézve (ante traditionem) beállított fenyegető károk tekintetében kötött *stipulatio*jának ratioja teljesen egyértelmű, és a *custodia*-felelősség témaköre szempontjából ez a leginkább releváns variáció, hiszen az eladó – mint azt a D. 39, 2, 18, 8 alatt felvett fragmentumban is láthattuk – a birtok átadása előtt köteles gondoskodni a *cautio damni infecti*ről; a fenyegető kár esetére szóló *stipulatio* megkötése, mint láttuk, „*pars est custodiae diligentiae*” (D. 19, 1, 36), azaz az eladó *custodia*jának és *diligentia*jának része, tehát abból fakad. Az eladót ebben a közties időszakban *custodia*-felelősség terheli. Ez a *stipulatio* az eladónak és a vevőnek is az érdekében áll: nem nehéz belátni, miszerint mindkettőjük érdeke, hogy a vevő ne értéksökken házat kapjon meg, ill. az eladó az eredetileg kikötött teljes vételárat kapja meg. A fenyegető kár esetére harmadik személy részéről tett biztosíték tehát mind az eladó, mind a vevő érdekét szolgálja. De van-e értelme az átadást megelőző időszakban esetlegesen bekövetkező károk esetére a vevő által igényelt *cautio*nak? Ebben áll a fragmentumban elsődlegesen vizsgált jogi probléma lényege.

Mármost ha az eladó vétkessége hiányában („*sine culpa*”) *stipulatio*t nem tudott tenni, vajon igényelhet-e a vevő *stipulatio*t? E kérdés után még két, nehezen értelmezhető³⁰ és így akár többféleképpen is értelmezhető kérdés mondhat („*nonne... habet*”) következik a fragmentumban. Paulus ebbeli argumentációját és az egész forrásszöveget a szakirodalom többféleképpen értelmezi. E helyütt két neves szerző – McCormack és Pennitz – interpretációját szeretnénk közelebbről is megvizsgálni, a régebbi irodalom részletesebb ismertetéséről most lemondva.

Lássuk előbb McCormack kitűnő okfejtését. McCormack³¹ a „*Nonne*”, ill. „*An*” kezdetű mondatokat a következőképpen interpretálja. Álláspontja

28 Vö. pl. Pennitz: i. m. 407sk.; Salmen-Everinghoff: i. m. 153.

29 E forrásszöveghez ld. pl. Poris: i. m. 212skk.; Arango-Ruiz: i. m. 275sk.; Kise: i. m. 115sk.; Metro: i. m. 190sk.247; McCormack: i. m. (11. jegyzet) 306skk.; uő: i. m. (13. jegyzet) 176; Roboye: i. m. 35956; Pennitz: i. m. 407sk.; Serrano-Vicente: i. m. 306.

30 Vö. McCormack: i. m. (11. jegyzet) 307.

31 McCormack: i. m. (11. jegyzet) 307.

szerint itt két alternatív megoldás is szóba jöhet. Ha a vevő lett a kár viselője, úgy tűnik, mindkét kérdés ugyanarra koncentrálnál, történetesen arra, hogy ha még ha a vevő tette is a *stipulatiót*, akkor is köteles-e a házban az átadás előtt beállott károkat viselni? Azonban ha a kár az eladót terheli, MacCormack szerint a kérdések a következőképpen szólnak: ha az eladó *sine culpa* elmulasztja a *stipulatiót*, így azt a vevő teszi meg, és az eladót terheli a veszteség, jogosult-e a vevő a vételár csökkentésére, az ő *cautioja* érvénytelen lévén? Vagy az történik, hogy a vevő a kár, merthogy nem támaszkodhat sem a *cautiojára* (mivel a kár bekövetkezésének idején nem volt még a ház tulajdonosa), és nem indíthatja meg az *actio empti* sem, mivel az eladót nem terhelte *culpa*? MacCormack rámutat arra, hogy a szöveg második része, úgy tűnik, az első részben felmerült problémákat irrelevánsnak tekinti. Paulus ugyanis – MacCormack értelmezésében – megállapítja, hogy a vevő által tett *stipulatio* csak az olyan károk tekintetében érvényes, amelyek az átadást követően állottak be, de a vevő az átadást megelőzően bekövetkezett károk tekintetében védelemben részesül, hiszen az eladó ellen *actio empti* indíthat a *cautio* elmulasztása miatt. Saját *cautioja* alapján nem kaphat megtérítést, *actio empti* útján viszont igen. A két, MacCormack szerint nyilvánvalóan egymással összhangban nem álló szövegrész csak akkor kapcsolható össze, ha feltételezzük, hogy az, amit Paulus a második részben mond, valójában nem merülhetett fel problémaként, már ami a vevőt illeti. Az egyetlen olyan körülmény, amelyben az eladó oldalán a *cautio* elmulasztásában nincsen *culpa*, az az, amikor az eladó a vevőnek *precarium* adta a házat.³² Ebben az esetben a vevő, mivel immár birtokban van, saját *stipulatiojával* van biztosítva. MacCormack azonban azt is leszögezi, hogy a szöveg a maga egészében homályos. Nem véletlen tehát már ennek alapján is, hogy a textust számos szerző interpolációval gyanúsította (pl. Paris, Schulz, Metro).³³

Az eladóra tehát MacCormack³⁴ szerint a jogi szabályozás úgy tekint, hogy az eladó köteles a birtok átadása előtt *cautiót* venni a vevő érdekében az átadást megelőzően esetlegesen felmerülő károk esetére, a vevőt pedig ezért az *actio empti*re korlátozza, amennyiben az eladó elmulasztotta a *cautiót*, és kár következett be. A vevő pedig kétségtelenül megkapja meg azt a különbözetet, amely a vételár és a kár miatt értékcsökkenet dolog értéke között mutatkozik.³⁵ Nem világos

viszont MacCormack szerint a vevő helyzete akkor, amikor az eladó *cautiót* tett, és kár következett be a dologban a birtok átadása előtt. Perelheti-e a vevő közvetlenül azt a személyt, aki a *cautiót* adta? Köteles volt-e az eladó a *cautio* alapján fennálló keresetét a vevőre átruházni, ill. a vevő megindíthatta-e az *actio empti*t a befolyt összeg iránt? Mi volt a helyzet, amikor a *cautio* alapján felelős személy eltűnt, vagy fizetési képtelen volt?³⁶

Más nézőpontból, némiképp más hangsúlyokkal és MacCormack-hez képest részben eltérő következtetésekre jutva elemzi a szöveget az újabb szakirodalomban Pennitz.³⁷ Értelmezése szerint a szövegben arról van szó, hogy van-e értelme a *stipulation*nak a *traditio* előtt esetlegesen bekövetkező károk tekintetében. A károk egy, a vevő számára még idegen dologban állnak be a *traditio* előtt; átszáll-e a kárviseles kötelezettsége a vevőre, mivel nincsen keresete az adásvétel alapján?

Miként arra Pennitz is rámutat, amikor a *cautio*ra az eladó vétkessége nélkül nem került sor, sem egy kártérítési keresetből nem lehet kiindulni, de a más forrásokban felmerülő keresetengedményezés kötelezettsége sem jöhet szóba.³⁸ A vevő által igényelt *cautio damni infecti* csak azokra a károokra nézve releváns, amelyek a *traditio* után következtek be. Ameddig az eladó *custodia*-felelőssége fennáll – történetesen a birtok átruházásáig –, a vevő éppen azon keresztül részesül védelemben, hogy az eladó ilyen szigorú felelősséggel tartozik, amely az *omnis diligentia* tanúsításának kötelezettségét is magában foglalja. A *custodia*-felelősség persze azt is jelenti – más források tükrében is –, hogy az eladó a *vis maior*ért már nem köteles helytállni, hiszen azt semmilyen mértékű *diligentia* tanúsítása esetén sem lehet elhárítani.³⁹ Mint láttuk, azt, hogy más keresetet lehet-e indítani, azt a fenyegető kár esetére kötött *stipulatio*ból semmiképpen sem lehet levezetni, vagyis ennek lehetősége a *cautio damni infecti*ből nem következik. A *cautio* megítélése szempontjából tehát, mint arra Pennitz rámutat, semmiféle szerepet sem játszik az, hogy a vevő a keresetengedményezést *actio empti* útján elérheti-e vagy sem.⁴⁰

Ami témánk szempontjából kiváltképpen fontos: a vevő még nem lett tulajdonosa a dolognak, hiszen az átadásra még nem került sor, ebből fakadóan viszont a *custodia*-felelősség az eladót terheli, és ebből az is következik, hogy csak az átadás utáni károokra nézve van értelme a vevő *stipulatiojának*.

³² Ez a szöveg azonban nem utal a *precarium*ra, csupán az alább tárgyalt Paul. D. 39, 2, 38 pr. Vö. Pennitz: i. m. 407164 kritikaiával.

³³ Az interpolációkritikai nézetek ismertetésétől most eleinktek, e vonatkozásban ld. részletesen MacCormack: i. m. (11. jegyzet) 308sk.

³⁴ MacCormack: i. m. (11. jegyzet) 309.

³⁵ MacCormack: i. m. (11. jegyzet) 309.

³⁶ E kérdésekkel nem áll módunkban bővebben foglalkozni; ezekre nézve ld. MacCormack: i. m. (11. jegyzet) 309skk.

³⁷ Pennitz: i. m. 407sk.

³⁸ Pennitz: i. m. 407.

³⁹ Pennitz: i. m. 408.

⁴⁰ Pennitz: i. m. 408.

Paulus a *traditio*t megelőzően bekövetkezett károkra nézve tett vevői *stipulatio*t hasznoltannak (érvénytelennek)⁴¹ ítéli: erre a „*nihil proficiit stipulatio*” kitétel utal,⁴² plasztikusan kifejezve azt, hogy az ilyen *stipulatio*nak semmi értelme sincsen, nem használ semmit. A *traditio*t követően bekövetkezett károkra nézve azonban a vevő *stipulatio*jának már van értelme; a vevő ekkor már tulajdonosa lett a dolognak, az eladót pedig nem terheli *custodia*-felelősség. Az ilyen *stipulatio* tehát már érvényes.

Az egész komplex problematikából végül csupán a számunkra (pontosabban a *custodia*-felelősség témaköre szemponijából) lényeges mondanivalót kiragadván: az átadásig az eladó őrsi a házat; az e vonatkozásban szereplő *custodia* szó itt egyaránt utal nézetünk szerint magára az őrsésre mint tevékenységre és az abból következő *custodia*-felelősségre is, amely egészen az átadásig az eladót terheli a klasszikus jog szerint. A „*dum venditoris custodia est*” önmagában egyébként is csupán a *custodiára* utal, a *culpát*, ill. a *diligentiát* nem említi; az eladó *custodia*-felelősségét pedig az „*omnemque diligentiam emptori praestare*” kitétel nyomatékosítja a „*dum venditoris custodia est*” kitétel követően. Elvileg feltételezhető persze, hogy e kitétel interpoláció eredményeként került a szövegbe, de olyan értelmezés is minden további nélkül elképzelhető – és mi is erre hajlunk –, hogy az már eredetileg Paulusnál is szerepelhetett, hiszen az nem áll ellentmondásban a *custodia*-felelősséggel, inkább mintegy külön hangsúlyozza, kiemeli, még inkább explicitté teszi azt.⁴³ Ez a szöveg tehát nézetünk szerint szintén az eladó *custodia*-felelősségét támasztja alá a klasszikus korra nézve – mégpedig ingatlan esetében.

Lényegében ugyanazt a megoldást⁴⁴ írja le Paulus egy másik szövegben, legalábbis annak első részében is. A kérdéskört azonban Paulus e textusban tovább is gondolja: „*Emptor adium ante traditum sibi possessionem ideo inutiliter stipulatur, quia venditor omnem diligentiam ei praestare debet. Tunc certe utiliter stipulatur, cum omnis culpa a venditore aberit, veluti si precario emptori in his adibus esse permittit custodiamque ei afuturus tradidit.*” (Paul. D. 39, 2, 38 pr.)⁴⁵ Amennyiben a ház átadására még nem került sor, az *ante traditionem* bekövetkező károkra nézve tett *stipulatio* e szöveg szerint is haszontalan (érvénytelen),⁴⁶ amelyre e szövegben az *inutiliter* szó utal a *stipulatur* ige előtt; az eladó ugyanis az átadásig *omnem diligentiam* köteles tanúsítani; a vevő felesle-

gesen vesz magának ígéretet az eladótól az átadást megelőzően bekövetkezett károk tekintetében. A szöveg első mondata tehát tartalmilag ugyanazt írja le, mint az előbb vizsgált fragmentum; stiláris szempontból azonban már lényeges különbségek vannak a két textus között. A *stipulatio* „érvénytelenségének” megjelölésére a D. 39, 2, 18, 9 alatt felvett szövegben a „*nihil proficiit*” kitétel utal, míg az ugyanebben a titulusban felvett 38. fragmentum *principium*ának szövegében e vonatkozásban az *inutiliter* kitéltelt olvashatjuk. Ez valóban csupán stiláris természetű különbség. Az „*omnem diligentiam praestare*” kitétel ugyan ebben a szövegben is szerepel, miként az előbbi textusban is; az első mondat viszont a Paul. D. 39, 2, 38 pr.-ban nem említi a *custodiát*, míg a „*dum venditoris custodia est*” kitétel kifejezetten az eladó *custodia*-felelősségére utal az előbbi fragmentumban. E kitétel vagy magát a *custodia*-felelősséget nyomatékosítja, a szubjektív szempontokat kiemelve, vagy pedig interpoláció eredményeként került a szövegbe. Ez a szöveg, pontosabban annak első mondata ezért álláspontunk szerint sokkal inkább felveti az interpolációgyanút, mint az előző textus – az első mondatban a *custodiára* történő kifejezett utalás hiánya miatt, bár persze az is lehetséges, hogy az *omnis diligentia*ra történő utalás eredeti, és az az eladó *custodia*-felelősségére utal, csak éppen gondossági szempontból. Akárhogy is van, a fentebb e témakörben tárgyalt további Paulusz-szövegek alapján nézetünk szerint e szöveg esetében is különösebb problémáktól mentesen lehet következtetni az eladó *custodia*-felelősségére az adásvételi szerződés megkötését követően, a ház átadása előtt. A ház átadásával azonban a vevő tulajdonos lesz; ekkor értelemszerűen megszűnik az eladó *custodia*-felelőssége is.

A szöveg második része azonban egy másik lehetőséget is felvet. Amennyiben az eladótól minden vétkeiség (*omnis culpa*) távol áll, vagyis egyáltalában nem volt vétkes, akkor már érvényesen lehet *stipulatio*t tenni. Paulus erre azt hozza fel példaként, hogy ha az eladó pl. *precarium*ba adja a vevőnek a házat – tehát még nem az adásvétel címén adja át azt neki, hogy tulajdonossá tegye őt, hanem megengedi, hogy azt a vevő egyelőre (természetesen addig, amíg azt az eladó [mint tulajdonos] vissza nem vonja) *precariata*ként használja. MacCormack e vonatkozásban arra mutat rá, hogy itt az eladó még az adásvétel megkötését megelőzően (és mielőtt a vételárat a vevő megfizette volna)⁴⁷ engedi a

41 Vö. pl. Serrano-Vicente: i. m. 306: „inutilidad de la *cautio* del comprador”.

42 E kitételhez a római jogi források érvénytelenséggel kapcsolatos terminológiájának tárgyalása során ld. Siklósi I.: A nemlétező, érvénytelen és hatálytalan jogügyletek elméleti és dogmatikai kérdései a római jogban és a modern jogokban, Bp. 2014, 154.

43 Vö. MacCormack: i. m. (13. jegyzet) 176.

44 Vö. Serrano-Vicente: i. m. 306.

45 E forrásszöveghez ld. pl. Paris: i. m. 214skk.; Arango-Ruiz: i. m. 161; Kiss: i. m. 114sk.; Metro: i. m. 190247; MacCormack: i. m. (11. jegyzet) 306skk.; uő: i. m. (13. jegyzet) 176; Roby: i. m. 357sk.; Pennitz: i. m. 408; Serrano-Vicente: i. m. 306sk.

46 Vö. pl. Pennitz: i. m. 408: „... bleibt eine vom Käufer beantragte *cautio* für die Zeit vor der *traditio* wirkungslos...”. Vö. pl. Serrano-Vicente: i. m. 307: „inutilidad de la *stipulatio* del comprador...”.

47 Ekkor ugyanis még nem jön létre az adásvétel, ld. pl. „*Sine pretio nulla venditio est...*” (Ulp. D. 18, 1, 2, 1). Ehhez és az egész problémához ld. Siklósi: i. m. 77skk., különösen 104. ill. az ott hivatkozott további szakirodalmat. Ld. még ehhez a forrásszöveghez a hazai szakirodalomból Juszinger J.: Arneghatározás és veszélyátszállás: emptio ad mensuram D. 18, 1, 35, 5 alapján, in: Jakab E. (szerk.): Római jog és a magyar jog fejlődése Európában. Tanulmányok Molnár Imre 75. születésnapjára, Szeged 2011, 89sk.

vevőt birtokba lépni;⁴⁸ az eladót pedig így nem terheli *culpa* abban, hogy nem tett *stipulatiót*.⁴⁹ A szövegben csupán itt bukkan fel a *custodia* szó, a *precarium*ba adás kapcsán. Az őrizetet (*custodia*) tehát az eladó átadja a vevőnek, ekkor pedig már érvényesen lehet *stipulatiót* tenni. A szövegben említett *custodia* kitétel azonban itt semmiképpen sem utal a vevő technikus értelemben vett *custodia*-felelősségére, csak a tényleges, a *precariumból* fakadó őrzésére, ill. másfelől nézve viszont az eladó vonatkozásában a *finis custodiae*-re,⁵⁰ tehát arra is, hogy az eladót immár nem terheli *custodia*-felelősség, ha a dolgot a vevőnek *precarium*ba adta vagy valamilyen más, az adásvételi szerződésen kívüli, ill. a vevő tulajdonszerzését nem eredményező jogcímen átadta. A *custodia* átadása a tényleges őrizet átadását jelenti – ezúttal az átvevő *custodia*-felelőssége nélkül. A *precaria* ugyanis csupán *dolusért*, nem pedig *custodiáért* felel. A vevő *custodia* felelőssége, ill. a *custodia*-felelősségnek a vevőre történő átteleptése egyáltalán nem vezethető le a szövegből; egyrészt a *custodia* a *precarium* kapcsán kerül említésre a szövegben, és a *precaria* eleve csupán *dolusért* felel;⁵¹ másrészt pedig a *custodia* ezúttal a *precaria* vonatkozásában nem a technikus értelemben vett *custodia*-felelősséget jelenti, hanem csupán a tényleges őrzésre utal.⁵² Másfelől viszont ezzel az eladó is szabadul *custodia*-felelőssége alól.

IV.

A bor eladójának custodia-felelősségéhez dióhéjban (Gai. D. 18, 6, 2, 1; Ulp. D. 18, 6, 4, 1; Ulp. D. 18, 6, 4, 2; Ulp. D. 18, 6, 1, 1)

A *custodia*-felelősség az adásvételi szerződés egy másik fontos esetcsoportjával: a *bor tárgyában kötött adásvétellel* kapcsolatban is felmerül a forrásokban. E kérdésről az alábbiakban előadottakhoz képest jóval részletesebb vizsgálatot kívánna meg, most inkább csak rövid áttekintésre vállalkozunk e vonatkozásban.

A Gaiusnak tulajdonított „*Res cottidianae sive aurea*” mű vonatkozó részét tartalmazó *Digesta*-fragmentumban a bor eladójának felelősségéről a következő-

ket olvashatjuk: „*Custodiam autem ante admettendi diem qualem praestare venditori oporteat, utrum plenam, ut et diligentiam praestet, an vero solum dumtaxat, videamus. Et puto eam diligentiam venditori exhibere debere, ut fatale damnum vel vis magna sit excusatum.*” (Gai. D. 18, 6, 2, 1).⁵³ A fragmentum azt a kérdést vizsgálja, hogy a bor eladóját milyen felelősség terheli a kimérés előtt („*ante admettendi diem*”): teljes felelősséggel tartozik-e, vagy csak *dolusért* felel. Gaius véleménye szerint az eladónak olyan mértékű gondosságot kell tanúsítania, hogy csak *vis maior* fennforgása esetén lehessen őt mentesíteni a felelősség alól – vagyis az eladó nem csupán *dolusért*, hanem *culpáért* és *custodiáért* is helyállni tartozik, hiszen csak *vis maior* esetén mentheti ki magát.

A „*custodia*” a szövegben nem feltétlenül technikus (felelősségi) értelemben, hanem talán az őrzési tevékenység megjelölésére szolgál; a „*qualem praestare venditori oporteat*” kitételhez a „*diligentiam praestet*”, ill. a „*dolum*” (ii. „*praestet*”) kitétel tartozik. A *diligentiára* történő utalás talán posztklasszikus eredetű a szövegben. Kétségtelen persze, hogy a *custodia*-kötelezett adósnak (fokozott) gondosságot kell tanúsítania ahhoz, hogy elkerülhesse a *casus minorok* bekövetkezését, azonban többek között éppen más Gaius-szövegek terminológiájának tükrében mégsem tűnik valószínűnek, hogy Gaius a *diligentia* követelményét hangsúlyozta volna a *custodia* vonatkozásában, a *custodiens* gondosságának követelményét hangsúlyozandó. Megkockáztathatjuk, hogy Gaiusnál eredetileg az „*et puto eam diligentiam venditori exhibere debere*” kitétel helyett „*et puto custodiam venditori exhibere debere*” kitétellel szerepelt. E tekintetben is indokolt azonban a *kellő óvatosság, mint ahogyan minden interpolációkritikai jellegű észrevétel és szövegkritikai megjegyzés, pláne rekonstrukciós kísérlet* kapcsán.

A szövegben a „*fatale damnum vel vis magna*” diszinkció szerepel a *vis maior* megjelölésére, a terminológiai sokféleség manifesztációjaként.

A borvétel kapcsán szögezi le Ulpianus az itt most csak nagyon kivonatatosan idézett forrásszövegben, hogy *amennyiben a bort averstone, azaz kimérés (mensura) nélkül adják el, akkor csupán custodiáért kell helyállni: „Si aversione vinum venit, custodia tantum praestanda*

48 MacCormack: i. m. (11. jegyzet) 307.

49 MacCormack: i. m. (11. jegyzet) 307.

50 Vö. Pennitz: i. m. 408.

51 Vö. pl. Ulp. D. 43, 26, 8, 3, amelyben a jogtudós a *precaria* felelősségét egybeveti a *commodatarius* felelősségével: „*Eum quoque precario teneri voluit praetor, qui dolo fecit, ut habere desineret. Illud adnotatur, quod culpa non praestat is qui precario rogavit, sed solum dolum praestari, quantum is, qui commodatum suscepit, non tantum dolum, sed etiam culpam praestat.*” A *precaria* tehát csupán *dolusért* felel (a *precaria* felelősségéhez ld. pl. Luzzatto: i. m. 154skk.). Valószínűnek tartjuk, hogy a *commodatarius* csupán *culpáért* való felelősségére történő utalás interpolált lehet; a *commodatarius* felelősségének említése során a *culpa* mellett vagy helyett eredetileg a *custodia* szerepelt. Utp. inkább más olyan szövegek tükrében, amelyek kifejezetten utalnak a *commodatarius* custodia-felelősségére (vö. pl. Gai. 3, 206; Ulp. D. 13, 6, 5, 9; Ulp. D. 13, 6, 5, 14).

52 Vö. Serrano-Vicente: i. m. 307.

53 Az újabb szakirodalomból ld. a szöveghez pl. Pennitz: i. m. 401; Serrano-Vicente: i. m. 313sk.; Jakab: i. m. (2. jegyzet) 100, aki egyértelműen leszögezi, hogy ez a szöveg az eladó *custodia*-felelősségét tárgyalja. MacCormack: i. m. (13. jegyzet) 177 azonban a szöveg rövid elemzése során elsősorban a *diligentiára* helyezi a hangsúlyt, ahogyan F. M. de Robertis: La responsabilità contrattuale nel sistema della grande compilazione, Bari 1983, I, 202 is. A régebbi hazai szakirodalomból ld. Kás: i. m. 88skk.; Viskó K.: A „vis maior” a római jog forrásaiban, Bp. 1942, 95skk.

est.” (Ulp. D. 18, 6, 4, 1).⁵⁴ Ulpianus ennek kapcsán megjegyzi azt is, hogy „*Vino autem per aversionem vendito finis custodiae est avehendi tempus.*” (Ulp. D. 18, 6, 4, 2), vagyis a bornak *per aversionem* történő eladása esetén az őrzés vége (*finis custodiae*) az elszállítás ideje. Vajon a *custodia* e szintén csak kivonatos jelleggel idézett fragmentum szövegében a technikus értelemben vett *custodia*-felelősségre utal-e, vagy csupán egyszerű őrzést jelent? Egyértelműen mindkettőt; az elszállítással az őrzés mint tevékenység és az ezzel kapcsolatos *custodia*-felelősség is megszűnik. Ulpianus ugyanis is az előbb idézett szövegben (D. 18, 6, 4, 1) félreérthetetlenül leszögezte, hogy az eladó a *bor aversione* történő eladása esetén *custodia*-felelősséggel tartozik. Jakab Éva kifejezetten rámutat arra, hogy e fragmentumban Ulpianus az eladó *custodia*-felelősségét és az azzal kapcsolatos időtűzési problémákat tárgyalja.⁵⁵

Szintén a borvétel kapcsán állapítja meg az alábbi Ulpianus-fragmentum első mondata, hogy a bor eladója a kimérés napjáig *custodiáért* felel: „*Sed et custodiam ad diem mensurae venditor praestare debet: priusquam enim admetiatur vinum, prope quasi nondum venit. Post mensuram factam venditoris desinit esse periculum: et ante mensuram periculo liberatur, si non ad mensuram vendidit, sed forte amphoras vel etiam singula dolia.*” (Ulp. D. 18, 6, 1, 1). Maga a szöveg igen problematikus. Az első mondat megállapítása szerint az eladó a kimérés napjáig az őrzésig helytállni tartozik, ugyanis a bor aligha tekinthető eladottnak, mielőtt azt kimérnék. Azonban a fragmentum a továbbiakban a veszélyviselésről szól; a kimérést követően az eladó már nem viseli a veszélyt, a *periculum* tehát átszáll a vőre. Az eladó a kimérés előtt akkor szabadul a veszélyviselés kötelezettsége alól, ha a bort nem kimérésre adta el, hanem *amphoránként* vagy hordónként.⁵⁶

A szöveg, miként arra Arangio-Ruiz rámutat, egyenlőséget tesz a *custodia venditoris* és a *periculum emptoris* között; a *custodia*-felelősség fennáll, mert a kimérés napjáig nem jött létre az adásvétel, ugyanakkor a kimérést követően, vagy ha nem kimérésre adták el

a bort, a veszély a vevőé?⁵⁷ Arangio-Ruiz ezt a „zagyvaságot” („guazzabuglio”) – a korabeli *communis opinio*t elfogadva – bizáncinak tekinti.⁵⁸ A textus McCormack⁵⁹ szerint valószínűleg lerövidített annak vélhetően eredeti tartalmához képest.

Jakab Éva értelmezése szerint a *mensura* lefolytatásáig az eladó visel minden mennyiségi kárt, azaz a veszélyviselés mellett a *custodia*-felelősség is őt terheli.⁶⁰

V.

A Iav. D. 41, 2, 51 exegézise

*Álláspontunk szerint elsősorban a birtokian és csak másodlagosan a custodia-felelősség témakörében releváns az alábbi szöveg, amelyben többféle adásvételről van szó, és amelyben a custodia szó is több ízben említésre kerül. Számos, a felelősség római jogi kérdéseit vizsgáló szerző nem is foglalkozik részletesebben az alábbi szöveggel; a textus épphogy csupán említésre kerül Paris,⁶¹ Robaye,⁶² Cardilli,⁶³ vagy éppen újabban Serrano-Vicente⁶⁴ monográfiájában is, csak mintegy *inter ceteros* és *per tangentem*. Arangio-Ruiz⁶⁵ egyáltalán nem is hivatkozik rá ma már klasszikussá nemesült felelősségi monográfiájában, ahogyan Luzzatto⁶⁶ sem kitűnő, a *custodia*-felelősségről írott könyvében. E mellőzöttség elsődleges oka abban áll, hogy a szövegben említett *custodia* e fragmentumban valóban csupán a „tényleges őrizet” jelentésben szerepel, és kétségtelenül nem ez a leginkább releváns szöveg az eladói *custodia*-felelősség problematikájának tárgyalása kapcsán. (A felelősségi tárgyú szakirodalom csupán csekély érdeklődésének másodlagos oka pedig talán abban állhat, hogy a szöveg igen nehezen és sokféleképpen értelmezhető, továbbá enigmatikus kitételeket is tartalmaz, így valóban fáradtságos annak részletes elemzésébe bocsátkozni.) Még ha esetleg tévednénk is a textus egyes megállapításainak értelmezése során, akkor sem spórolhatjuk meg azonban álláspont-*

54 A hagyományos nézet az *aversione* eladást úgy érti, hogy rossz minőségű árut dömpingáron adtak el, mindenféle helytrállás és felelősség kizárásával. Exegézisében ettől eltérő interpretációt ad Jakab: i. m. (2. jegyzet) 199skk., aki szerint a *mensura* nélküli (*aversione*) eladás a mennyiség kockázatát rendezi a felek között. Maga a szöveg egyébként – miként Jakab: i. m. (2. jegyzet) 200 is megjegyzi – elsősorban nem a *custodia*-felelősségre koncentrált, hanem az *aversione* eladás és a *dequantio* logikailag lehetséges kombinációt elemzi (az irodalom összefoglalását ld. uo.). E forrásszöveghez ld. még az újabb szakirodalomból pl. Pennitz: i. m. 403; Serrano-Vicente: i. m. 310skk. A régebbi hazai szakirodalomból ld. Kiss: i. m. 90skk.

55 Jakab: i. m. (2. jegyzet) 201, az irodalom összefoglalásával. A forrásszöveghez ld. még az újabb szakirodalomból pl. Serrano-Vicente: i. m. 312.

56 A szöveghez ld. az újabb szakirodalomból ld. pl. Pennitz: i. m. 399; Serrano-Vicente: i. m. 309sk. A régebbi hazai szakirodalomból ld. Kiss: i. m. 82skk.

57 Arangio-Ruiz: i. m. 1601.

58 Arangio-Ruiz: i. m. 1601.

59 McCormack: i. m. (13. jegyzet) 184.

60 Jakab: i. m. (2. jegyzet) 204. – A *custodiam praestare* és a borvétel kapcsolataira nézve ld. az újabb felelősségi jogi tárgyú szakirodalomból Serrano-Vicente: i. m. 307skk.

61 Paris: i. m. 82.

62 Robaye: i. m. 1616.

63 Cardilli: i. m. 385.

64 Serrano-Vicente: i. m. 221643.

65 Arangio-Ruiz: i. m., a forrásmutató tanúsága szerint.

66 Luzzatto: i. m., a forrásmutató tanúsága szerint.

tunk szerint az eladó *custodia*-felelősségének problémaköre szempontjából sem az alábbi, az újabb szakirodalomban Pennitz által is az eladó *custodia*-felelősségének tárgyalása során részletesen vizsgált fragmentum elemzését – az eladói *custodia*-felelősség témaköre tárgyalásának lezárásaként –, mert abból az eladó *custodia*-felelősségére nézve is releváns megállapításokat nyerhetünk, és az interpolációval aligha gyanúsítható szövegből egyértelműen a klasszikus római jog álláspontja tűnik ki: „*Quarundam rerum animo possessionem apisci nos ait Labeo: veluti si acervum lignorum emero et cum venditor tollere me iusserit, simul atque custodiam possissem, traditus mihi videtur. Idem iuris esse vino vendito, cum universae amphorae vini simul essent. Sed videamus, inquit, ne haec ipsa corporis traditio sit, quia nihil interest, utrum mihi an et culibet iusserim custodia tradatur. In eo puto hanc questionem consistere, an, etiamsi corpore acervus aut amphorae adprehensae non sunt, nihil minus traditae videantur: nihil video custodiat: utrum ipse acervum an mandato meo aliquis custodiat: utriusque animi quodam genere possessio erit aestimanda.*” (Iav. D. 41, 2, 51).⁶⁷

Ebben a korántsem könnyen értelmezhető szövegben a *custodia* több helyen és alakban is előfordul, azonban nem a *custodia*-felelősség értelmében, hanem az őrzés mint tevékenység értelmében. A szöveg első sorban a birtok megszerzésének témaköre szempontjából tartalmaz releváns megállapításokat. Nem véletlen, hogy ez a textus nem a *Digesta* 18. könyvének hatodik, „*De periculo et commodo rei venditiae*” titulusa, hanem a 41. könyv második, „*De adquirenda vel amitenda possessione*” titulusa alatt szerepel.

A *custodia*-felelősség témaköréhez ez a szöveg csak közvetetten kapcsolódik, annyiban viszont kétségtelenül, hogy ha a dolgot a vevő részére már átadottnak kell tekinteni – akkor, ha a vevő tényleges, a *corpus* is magában foglaló birtokszerezésére még nem is került sor, hanem a vevő csupán az *animus* útján szerzett birtokot –, az eladó (örizet hiányában) immár nem tartozik *custodia*-felelősséggel. A vevő által történő birtokszerezéssel ugyanis az eladó *custodia*-felelőssége

is megszűnik. Ilyen szempontból a szöveg a *finis custodiae* szempontjából lehet releváns: ha a dolog még nincsen is esetleg a vevő őrizetében, azt mégis a vevő részére átadottnak kell tekinteni egyes esetekben, ami az eladó *custodia*-felelősségének megszűnését vonja maga után.

A szöveg azonban mégis elsősorban birtoktani szempontból tűnik számunkra fontosnak. Nézzük meg mármost részletesebben magát a fragmentumot, előbb az egész szöveget áttekintve, majd annak egyes részeit górcső alá véve.

Iavolenus mindenekelőtt Labeo álláspontját idézi, amely szerint egyes dolgok birtokát már a pusztá *animus*sal is megszerezhetjük, így pl. ha a vevő egy bizonyos mennyiségű fát vásárol, és az eladó megparancsolja neki, hogy vigye el a faköteget, mihelyt a vevő azt őrizetbe veszi (ill. gondoskodott az őrizetről, vagy éppen megszervezte az őrizetet),⁶⁸ úgy tűnik, azt a vevőnek átadták. Ugyanez áll az eladott borra nézve is, amikor az összes *amphora* egyszerre, együtt jelen van („*simul essent*”).⁶⁹ Labeo a továbbiakban azt írja, meg kell vizsgálni, hogy nem tényleges (tehát a *corpus* is) magában foglaló-e) átadás-e ez, mivel hogy mindegy, vajon nekem adják át az őrizetet (az eladott dolgok őrizetét), vagy bárki másnak, akinek én azt megparancsoltam, adják át az őrizetet (az eladott dolgok őrizetét). Iavolenus viszont úgy véli, ebben az esetben a kérdés abban áll, hogy ha a faköteget vagy az *amphorákat* testileg (*corpore*) még nem is szereztek meg, azokat semmivel sem kell kevésbé átadottnak tekinteni (ti. annál, mintha a korporális átvételre is sor került volna); nem számít ugyanis Iavolenus szerint, hogy én magam őrzöm a fát, avagy az én megbízásomból (*mandato meo*) valaki más őrzi azt, mert mindkét esetben a birtokot már *corpus* nélkül is megszerzettnek kell ítélni.⁷⁰

Noha a *possessio* megvalósulásához általában két elem: a *corpus* és az *animus* együttes fennállására van szükség, olykor mégis elegendő csupán az *animus* a birtok megszerzéséhez. Ami azért is nagyon fontos, mert a *custodia*-felelősség értelemszerűen csak addig

67 E rendkívül vitatott és sokféleképpen értelmezett forrásszöveghez ld. pl. *Metro*: i. m. 56skk.; *G. C. J. van den Bergh*: 'Custodiam praestare': 'custodia'-liability or liability for failing custodia? *TR* 43 (1975), 64; *F. Wubbe*: Iavolenus contra Labeonem, in: uő: *Ius vigiliantibus scriptum*. *Olivres choisies*, Fribourg 2003, 304skk., a régebbi irodalomra történő utalásokkal (*Wubbe tanulmányának* eredeti megjelenésének adatai: *Satura R. Feenstra, Fribourg 1985*, 95–116); *Pennitz*: i. m. 383skk.

68 A szövegben e vonatkozásban olvasható „*custodiam possissem*” kitétel értelmezése koránsem egyszerű, ill. problémamentes önmagában sem és az egész szöveg kontextusában sem. *Pennitz*: i. m. 384 értelmezésében itt arról van szó, hogy a fát őrizetét a vevő „megszervezi”. *Mig Cardilli*: i. m. 385 szerint a „*custodiam ponere*” itt *traditio*ként értendő, addig *Pennitz*: i. m. 38471 szerint a „*custodiam possissem*” kitétel nem feltétlenül egy őrző részére történő testi átadást jelent, amit a források többnyire az „*appositio custodis*” fogalmával írnak körül, vö. pl. *Metro*: i. m. 60 (vö. az *Ulp.* D. 13, 6, 5, 14-ben olvashatókkal; e fragmentum szövegében *Ulpianus* kifejezetten az „*őrző*” odahelyezéséről szolt „*custodem posui*...”; kétségtelenül most is jelenthet nézetünk szerint is a „*custodiam ponere*”, mint a „*custodiam ponere*”; a *Iav. D.* 41, 2, 51 szövegében valóban többféle értelmezést látszik megengedni; jelentheti elvileg a vevő által történő „örizetbe vételt” [birtokbavételt], de jelentheti egy konkrét személynek [egyben birtokoságnak] a részére történő birtokátadást, valamint elvileg jelentheti csupán azt is, hogy a vevő egyszerűen gondoskodik az őrizetről, megszervezi azt [akárhogy is van, a *custodia* csupán a tényleges őrizetet jelenti e helyütt; *Pennitz*: i. m. 38471 is rámutat arra is, a *custodia* szó itt az őrzés értelmében szerepel, amely őrizet számára természetesen őrzőket is rendeltek).

69 E szintén nem könnyen értelmezhető, a borvétellel kapcsolatos szövegrész nem foglalkozunk részletesebben, és inkább a „faköteg” birtokának megszerzésével kapcsolatban vizsgáljuk a szöveget, miként azt *Wubbe*: i. m. 305 is teszi.

70 A szöveg utolsó, nehezen lefordítható megállapítását („*utriusque animi quodam genere possessio erit aestimanda*”) *Wubbe*: i. m. 306 „enigmatikusnak” és egyben „rosszul megkonstruáltnak” minősíti.

áll fent, amíg az eladott dolgot a vevő őrzi; őrízeti nélkül nincsen *custodia*-felelősség. Mármost ha az eladó kifejezetten felszólítja a vevőt az eladott dolog átvételére, és a vevő gondoskodik az őrzés megszervezéséről, a birtokot ezzel átadottnak kell tekinteni. A szövegben e vonatkozásban szereplő „*custodiam posuissim*” kitétel Pennitz interpretációjában nem feltétlenül magának a dolognak a tényleges, korporális átvételét jelenti, hanem szerinte inkább arról van szó, hogy ez esetben a vevő mintegy megszervezi az őrzést.⁷¹ A szövegben nem az őrző jelentésű *custos*,⁷² hanem az őrízeti jelentésű *custodia* főnév szerepel. A „*custodiam posuissim*” kitétel tekintetében nézetünk szerint is Pennitz értelmezése a helyes. Az őrzés megszervezése elvileg jelentheti azt is, hogy maga a vevő veszi őrízeti be a dolgot (ekkor viszont a vevő *corpore* is megszerzi a birtokot; a szövegben viszont nem erről van szó, hiszen ilyenkor a szövegben említett jogi probléma a mind *corpore*, mind pedig *animo* történő birtokszerezés miatt eleve nem merül fel; hiszen annak már az első mondata is rögzíti, hogy egyes dolgok birtokát már a pusztán *animusszal* is megszerezhetjük). A *custodiam posuissim* viszont tágabb értelmezésben jelentheti azt is, hogy a vevő valaki mást rendel a vevő a dolog őrízetére, aki vagy ténylegesen birtokba is veszi azt, vagy pedig valóban csupán megszervezi a vevő az őrízeti, tehát gondoskodik arról, a dologért „küld” valakit. Amennyiben a vevő helyett az általa kijelölt személy ténylegesen birtokba veszi a dolgot, akkor egy birtoksegéd útján történő (a *corpus* elemét is magában foglaló) birtokszerezésről van szó; amennyiben viszont a vevő csak gondoskodik az őrízetről, ill. csupán megszervezi azt, akkor valóban minden kétséget kizárólag csupán *animo* történő birtokszerezésről lehet a vevő vonatkozásában beszélni.

Kérdés Labeo szerint, hogy vajon nem került-e sor korporálisan is az átadásra, mivel nincs különbség a tekintetben, hogy magának a vevőnek adják át az őrízeti, vagy pedig bárki másnak, akit a vevő arra felszólított.

A „*Sed videmus, inquit, ne haec ipsa corporis traditio sit, quia nihil interest, utrum mihi an et cuiuslibet iusserim custodia tradatur.*” mondat kapcsán önmagában véve is több értelmezési kérdés merül fel. A szöveg egésze szempontjából kisebb jelentőségű probléma: ki is lehet ez a „bárki más”, a vevő személyén kívüli őrző, „felügyelő”, azaz a vevő „birtoksegédje”? Az biztos, hogy egy, a felek (az eladó és a vevő) személyén kívül eső külső személy, netán – miként Wubbe⁷³ feltételezi – a vevő rabszolgája? Ezt nem lehet pontosan tudni, a szöveg ugyanis erről nem tesz több említést. Amikor azonban Iavolenus saját álláspontjának ismertetése so-

rán kifejti, nem lát különbséget a tekintetben, hogy én magam őrzőm a fát, avagy az én megbízásomból (*mandato meo*) valaki más őrzi azt („*nihil video interesse, utrum ipse acervum an mandato meo aliquis custodiat*”), kifejezetten a *mandatumot* említi; amely, ha technikusan értelemben szerepel a szövegben, kizárja a rabszolgát mint „birtoksegédet”; azonban az is lehet, hogy Iavolenus nem technikusan értelemben vett megbízásra gondolt, és az is kétségtelen, hogy a Labeo álláspontját idéző szövegrész nem a *mandatumot* említi, hanem arról ír, hogy mindegy, vajon nekem adják át az őrízeti, vagy bárki másnak, akinek én azt megparancsoltam („*nihil interest, utrum mihi an et cuiuslibet iusserim custodia tradatur*”). Labeónál tehát e vonatkozásban a „*iusserim*” szerepel, azaz a vevő adott esetben „megparancsolja” valakinek, hogy vegye át a dolgot. Lehet, hogy az utasítást egy rabszolga kapta, de az is lehet, hogy a vevő megbízott valakit az átvétellel, és ha ez műterelemben vett *mandatum*, akkor az átvételre felkérést kapó nem lehet rabszolga. E kérdésben (ti., hogy ki lehetett az, aki adott esetben átvette a dolgot), nem lehet egyértelműen állást foglalni.

A Labeo mondatának értelmezése kapcsán fölmerülő súlyponti kérdés azonban nem az, ki lehetett a birtoksegéd, hanem az, hogy mivel nincs különbség a tekintetben, hogy magának a vevőnek adják át az őrízeti, vagy pedig bárki másnak, akii a vevő arra felszólított, nincs-e szó egyben korporális átadásról is. Tényleg csak *animo* vagy esetleg *corpore et animo*, tehát „rendes” birtokszerezésről van szó akkor is, ha az árut nem maga a vevő, hanem valaki más vette át? Vagy esetleg úgy kell értelmezni a releváns szövegrészt, hogy testileg is megszerzetnek számít-e a birtok akkor is, ha a vevő csak oly módon gondoskodik az „őrízeti be vételéről”, hogy megparancsolja valakinek az átvételt, tehát megszervezi azt, viszont ténylegesen sem a vevő, sem pedig az általa utasított személy nem szerezte meg *corpore* is az árut? Labeo számára itt a kérdés álláspontunk szerint abban áll, hogy a *corpusra* is kiterjed-e ilyenkor a *traditio* – ennek következményeként pedig megszerzi-e a vevő a birtokot (ill., ha az eladó egyben tulajdonos is, a tulajdonjogot is nyomban), valamint ennek következményeként az eladó *custodia*-felelőssége is megszűnik-e. Kétségtelen, hogy Labeo idejében még vitatott kérdésről lehetett szó.

Iavolenus értelmezésünk szerint nem helyezkedik szembe Labeo álláspontjával, ill. tkp. nem is nyilatkozik arról érdemben, viszont más szemszögből vizsgálja a fenti problémát, korrigálva Labeo gondolatmenetének irányát.⁷⁴ Míg Labeo számára az volt a kérdés, hogy nem került-e sor *corpore* is *traditio*ra, Iavolenus már egyértelműen úgy látja, hogy a pusztán *animo* történő birtokszerezés alap-

⁷¹ Pennitz: i. m. 38471.

⁷² Mint az Ulp. D. 13. 6. 5, 14-ben: „*custodem posui...*”.

⁷³ Wubbe: i. m. 30578.

⁷⁴ Vö. Wubbe: i. m. 305.

ján – tehát akkor is, ha nem maga a vevő, hanem az általa megbízott személy őrzi az árut, vagy legalábbis az őrizetről a vevő őrző kijelölése útján gondoskodott – is megszerzi a dolog birtokát (amelynek következményeként, tegyük hozzá, az eladó a vevő által csupán *animo* történő birtokszerzés esetén is szabadul a *custodia*-kötelezettség alól). Lavolenus ugyanis úgy érvel, miszerint ebben az esetben a kérdés abban áll, hogy ha a faköteget vagy az *amphorákat* testileg (*corpore*) még nem is szerezték meg, azokat mindenképpen a vevő részére átadottnak kell tekinteni. Nem számít ugyanis Lavolenus szerint, hogy maga a vevő őrzi az árut, avagy az ő megbízásából valaki más őrzi azt; nem számít tehát, van-e őrző vagy sem.⁷⁵ *Labeo*hoz képest tehát a Lavolenus-féle argumentáció egészen más: Lavolenus számára ugyanis már kétségtelen, hogy ha az eladó a vevőt felszólította az áru átvételére, a vevő pedig ténylegesen nem vette azt birtokba, viszont az őrzést megszervezte, akkor, noha a faköteget vagy az *amphorákat corpore* még nem is szerezték meg, azokat mégis átadottnak kell tekinteni. Labeo számára pedig az volt a kérdés, hogy vajon *corpore* is birtokot szerzett-e ilyen esetben a vevő; Lavolenus szerint azonban kétségtelen, hogy a vevő esetében a corpus az ő megbízásából eljáró őrzőn keresztül, ill. az őrzés pusztán megszervezésén keresztül nem valósult meg, viszont a birtokot pusztán *animo* mégis megszerezte. Ennek következményeként pedig, ha az eladó volt a dolog tulajdonosa, a vevő a birtokon felül a tulajdont is megszerezte; ha az eladó nem volt tulajdonos, akkor pedig *actio Publiciana* útján praetori tulajdonosként részesül védelemben; mindennek következménye pedig a felelősség szempontjából az, hogy az eladó *custodia*-felelőssége a vevő pusztán *animo* történő birtokszerzésével is megszűnt. Erre azonban csak következtetni lehet a szöveg alapján; magában a szövegben említett *custodia* ugyanis egyik esetben sem a technikus értelemben vett *custodia*-felelősséget fejezi ki.

Az újabb irodalomban Pennitz a szöveget az eladó *custodia*-felelősségével összefüggésben vizsgálja. Pennitz elemzésének lényegét a következőképpen lehet összefoglalni. Amennyiben valaki egy meghatározott mennyiségű fát vagy *amphorákban* bort vásárol, Labeo azt kérdi, hogy a birtok nem száll-e át már a pusztán megállapodás folytán is, amelynél fogva a *res venditát* már egyben átadottnak is kellene tekinteni.⁷⁶ Egyértelműen sor kerül a *traditúra* abban az esetben, amikor az eladó kifejezetten elrendeli a *res vendita* elszállítását, a vevő pedig „megszervezi” annak őrzését.⁷⁷ Labeo azonban még kételkedik a tekintetben, hogy vajon szükséges-e egyáltalán az őrzés beál-

lása, és hogy a vevő részére már az eladó felszólítása folytán átszállt-e a *custodia*; Pennitz szerint itt a *traditio corporis* nem a *corpore et animo* történő birtokszerzés értelmében vett testi átadást jelenti.⁷⁸ Ezt a korábban vitatott nézetet pedig, amely szerint a pusztán *animus custodiendi* a birtokszerzés, ill. ezzel a *traditio* számára már önmagában is elegendő, legkésőbb Lavolenus már explicite megerősíti Pennitz értelmezése szerint.⁷⁹ Lavolenus számára tehát már kétségen kívül áll, hogy a *custodia* a vevőé,⁸⁰ még ha csupán *animo* is szerzett birtokot.

Ami itt másfelől – tegyük hozzá Pennitz szavaihoz – a vevő birtok- és tulajdonszerzése (utóbbi [nyomomban az átadással] csak akkor, hogy az eladó tulajdonos volt) mellett értelemszerűen az eladó *custodia*-felelősségének megszűnését is eredményezi.

Nem csak az eladó *custodia*-felelőssége szűnik meg ebben az esetben; ezen a ponton mi is „megszűnünk” tovább vizsgálni az eladó *custodia*-felelősségének bizonyult problematikáját.

VI. Főbb következtetések

Már a fenti, a terjedelmi korlátok miatt csupán hézagoss elemzésből is látható, hogy az eladó *custodia*-felelősségének problémaköre meglehetősen összetett és sokrétű elemzést kíván meg. E témakör mélyebb kifejtése legalább egy önálló kismonográfiát igényelne.

A klasszikus kori források alapján a fentiek fényében jól verifikálható, hogy a konszenzuális adásvétel eladóját valószínűleg esetben *custodia*-felelősség terhelte, így pl. az ingatlan vagy éppen a bor eladóját is. A nehezen értelmezhető Lav. D. 41, 2, 51 alatt fölvetett fragmentum nézetünk szerint elsősorban nem a *custodia*-felelősség, hanem a birtokian szempontjából releváns, bár e szöveg az eladó *custodia*-kötelezettségének (ill. e kötelezettség megszűnésének) témaköre szempontjából sem elhanyagolható jelentőségű. Korántsem egyszerűek a *cautio damni infecti* kérdéskörével összefüggésben fentebb elemzett fragmentumok sem, amelyek alapján azonban az eladó *custodia*-felelőssége nézetünk szerint jól megállapítható.

Látruk, hogy számos szöveg a *custodia* mellett vagy helyett a *culpára*, ill. a *diligentiára* is utal, amelyek azonban – a mértékadó modern szakirodalom álláspontját elfogadva – nem feltétlenül interpoláció eredményeként kerültek az egyes szövegekbe, sokszor azok klasszikus eredete is komolyabb fennmaradások nélkül elfogadható. Az egyes szövegek-

75 Vö. *Wubbe*: i. m. 305.

76 Pennitz: i. m. 384.

77 Pennitz: i. m. 384.

78 Pennitz: i. m. 38472.

79 Pennitz: i. m. 384.

80 Pennitz: i. m. 384.

ben szereplő, a *diligentiára* vonatkozó utalások sokszor mintegy szubjektív aspektusból árnyalják, ill. hangsúlyozzák, nyomatékosítják a *custodia*-felelősséget; néhány szöveg, ill. szövegrész esetében azonban a magunk részéről sem tartjuk kizárhatónak a manipulátorok manipulációját.

Álláspontunk szerint semmilyen komolyabb akadály *nem volt a custodia-felelősség elismerésének az ingatlanok tekintetében*, így az ingatlan eladójának *custodia*-felelőssége is verifikálható a klasszikus kori szövegek alapján, bár *késégtelen, hogy nem vagyunk bőségében azoknak a szövegeknek, amelyekben az ingattalnal kapcsolatos custodia-felelősség felmerül, és talán csak a kései*

klasszikus korra, Paulus idejére kristályosodott ki az ingatlanokon fennálló custodia-felelősség.

De az is elképzelhető, hogy még *Paulus idejében is csupán egy kisebbségi nézetet jelentett az ingatlanokon fennálló custodia-felelősség*. Az biztos, hogy ezzel kapcsolatosan óvatosságnak kell lennünk, és talán nem lehet általános jelleggel *custodia*-felelősségről beszélni ingatlanok esetében még a kései klasszikus korban sem. Az ingatlan őrzése eleve más minőségű őrzést jelent az adós részéről, arról már nem is beszélve, hogy a *custodia*-kötelezettség tipikusan lopásért állt fent, amely ingatlanok esetében eleve kizárt, hiszen az ingatlan nem contrahálható.⁸¹

⁸¹ Az e tanulmányban vizsgált összes probléma részletesebb kifejtése egy később megjelenő, a római jogi *custodia*-felelősség problémáival foglalkozó monográfiánk tárgyát fogja majd képezni.